

UDK 616.89 - 008.442

UDK 316.83

ISSN 1820-7529

Vol. V, br. 9, pp. 64-81

Zorica Mršević¹

Fakultet za evropske pravno-političke studije, Novi Sad

Institut društvenih nauka, Beograd

PRAVNI I POLITIČKI ASPEKTI TRANSSEKSUALNOSTI²

Sažetak – Ovaj tekst sadrži analizu situacije transseksualnih osoba u svetlu novoprihvaćene obaveze države Srbije (juli 2011) da snosi deo troškova neophodnih za medicinsku promenu pola. Tome su dodati i stavovi Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu izraženi u nizu presuda donetih u jednodecenijskom periodu o obavezi država da finansiraju medicinske tretmane prilagođavanja pola, kao i da omoguće promenu pravnog statusa u skladu sa operativnim promenama. To baca sasvim novo svetlo na transseksualnost, čija percepcija ubrzano izlazi iz kriminalne zone a sve više ulazi u domen ljudskih prava i obaveze države da ih štiti. Jer, ljudska prava nisu statična kategorija i obavezuju na stalni razvoj i usvajanje sve većih sloboda individua u društvu. Pravo na život bez nasilja, na izbor sopstvenog imena koje bi se poklapalo sa ličnim doživljajem sopstvenog roda, na privatnost informacija o promenama na telu, na zasnivanje porodice, na dobijanje adekvatnog medicinskog tretmana i sa time usklađenog pravnog statusa – samo su neki od zahteva trans politika i ljudskih prava trans osoba. Danas društvo polako počinje ponovo da prihvata nekada odbačene i prezrene transseksualce i možda budućnost nosi još više razumevanja i pomoći za osobe koje su rođene kao transseksualci.

Ključne reči: transseksualnost, transrodnost, prilagođavanje pola, pravni status, prekoračenje granica polnih uloga, odluke Evropskog suda za ljudska prava u korist transseksualnih osoba.

---

¹ zmrsevic@idn.org.rs

² Ovaj tekst je nastao u okviru projekta: Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup, koji je finansiran od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj u periodu 2011-6.

1. Uvod

Kod transseksualnih³ osoba njihove se rodne karakteristike i polni identitet ne poklapaju, usled čega imaju želju i nameru da promene svoj pol, ili su delimično ili u potpunosti modifikovali (uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije) svoje telo i prezentaciju, izražavajući tako svoj rodni i/ili polni identitet. Pojednostavljeno rečeno, transseksualne osobe najčešće opisuju svoje stanje kao zarobljenost u telu suprotnog pola i rešavaju ga sukcesivnom kombinacijom hormonalnog i operativnog tretmana⁴. Potrebno je takođe razlikovati transseksualne osobe koji imaju potrebu i nameru da hirurškim intervencijama reše svoj problem, od transrodnih, koje sopstveno rodno izražavanje delimično koriguju nošenjem odeće željenog pola, ograničenom upotrebom polnih hormona i nekih manjih hirurških zahvata. Ono što sve ove osobe imaju kao zajedničko iskustvo jeste njihovo manje i veće neuklapanje u binarnu žensko/mušku podelu polova, usled čega dolazi do diskriminacije i višestruke marginalizacije, koje probleme nedavne pravne i političke promene, kako u Evropi tako i u Srbiji, nastoje da umanje i eliminišu. Treba svakako još napomenuti da su rodni identitet i seksualna orijentacija dve različite kategorije, tako da nakon prilagođavanja pola trans osobe shodno svojim individualnim preferencama grade sve partnerske odnose sa osobama istog ili različitog pola.

Osnova za razumevanje transrodnosti je razlika između kategorija pola i roda. Dok pol označava anatomsku strukturu, rod se odnosi na očekivana, nametnuta ili usvojena društvena ponašanja polova. Pojam rod se najčešće koristi u društvenom i kulturnom kontekstu, čime pravi razliku od biološkog. Ljudske jedinice se, kao biološki entiteti, kategorizuju kao ženske i muške. Međutim, kao društveni entiteti, žene i muškarci, sa svojstvima brojnih uloga koje imaju u raznovrsnim društvima, kao i svojstvima mnoštva odluka koje donose tokom života, ne mogu se tako lako binarno kategorisati. Muški entiteti mogu da žive, rade ili se ponašaju kao žene i obrnuto, sa/bez obzira na društvene konsekvence. Ovaj promenljivi aspekt njihovih života jeste njihov rod. Rod kao patrijarhalni sociološko-kulturni obrazac ograničava na različitim nivoima naše izražavanje i postojanje. Rod i rodne uloge odnose se na društvenu predstavu načina na koji

³ U medicinskom diskursu koristi se izraz „transseksualnost” (sa dva „s”), nasuprot LGBT pokretu koji koristi izraz „transeksualnost”, smatrajući da je transeksualnost pitanje ljudskih prava, a ne medicine. Kako je izostavljanje jednog „s” zapravo gramatički neispravno, pri čemu se ne vidi kako se time postiže veći stepen ljudskih prava transseksualnih osoba, i kako su presude Evropskog suda za ljudska prava dosledne u upotrebi oba „s” u svim presudama koje su donete u korist transseksualnih osoba, u ovom tekstu ćemo slediti praksu toga Suda.

⁴ Savić, M., *Transrodnost – nepoznato T unutar LGBT, Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*, Sarajevo 2011, s. 78.

se od devojčica i dečaka, ili žena i muškaraca, očekuje da se ponašaju i da budu tretirane/i. Ispoljavanje roda, kao kod rodnih uloga, predstavlja javnu manifestaciju rodnog identiteta. Može se, dakle, reći da osoba „jeste” pol, a „radi” rod.⁵ Polna uloga obično uključuje odigravanje bioloških predispozicija. Ako pogledamo spektar rodnih uloga, odmah možemo uočiti da su rodne uloge itekako fluktuativne, a ne fiksne i dihotomijske. Sa samom transformacijom shvatanja roda i rodnih uloga, menja se i koncept transrodnosti, pa tako recimo danas žene koje nose pantalone uopšte ne smatramo transrodnima, jer takvo rodno izražavanje danas ulazi u prihvatljive norme ženskog rodnog identiteta i ponašanja. Međutim, muškarce koji bi danas javno obukli suknju itekako smatramo čudnima i povezujemo ih sa homoseksualnošću ukoliko to nije deo njihovog nacionalno-kulturološkog obeležja. Sva ponašanja, identiteti, izražavanja i prisvajanje rodnih uloga koje „prelaze” ili negiraju današnju sliku rodno prihvatljivog ponašanja i rodno prihvatljivih uloga mogu se smatrati transrodnima.

2. Pravno regulisanje transseksualnosti u Srbiji

Narodna skupština Srbije usvojila je 28. jula 2011. izmene Zakona o zdravstvenoj zaštiti i o zdravstvenom osiguranju⁶, kojima je proširen krug osoba koje ispunjavaju uslove da budu osiguranici, čime je po prvi put u Srbiji omogućeno pravo na prilagođavanje (promenu)⁷ pola o trošku fonda. Predviđeno je, između ostalog, proširenje prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja i na prilagođavanje pola iz medicinskih razloga, jer je toj kategoriji stanovništva, kako je navedeno u obrazloženju, potrebna adekvatna zdravstvena zaštita. Nadležni državni organi, pre svega Ministarstvo zdravlja, u svetlu najnovijih istraživanja uzroka transseksualnosti i nesumnjivo dokazanom tezom da je promena pola medicinska neophodnost, kao vid lečenja usvojili su mogućnost da deo troškova tog medicinskog tretmana bude deo obaveznog zdravstvenog osiguranja. Prva operacija prilagođavanja pola izvedena je u Srbiji 1989. godine i obavio ju je prof. dr Sava Perović, začetnik ove grane medicine u Srbiji. Nasuprot tome, prvi slučaj pravne promene polnog statusa u našoj zemlji zabeležen je tek 1992. godine u beogradskoj opštini Savski venac.⁸ Mogućnost promene imena i je-

⁵ Hribar, S., U cipelama moga roda, *Novi list*, Rijeka, 04.02.2012

⁶ Zakon o zdravstvenom osiguranju, *Sl. glasnik RS*, br. 57/2011

⁷ Aktivistički pokret za prava transseksualnih osoba odbija upotrebu termina „promena pola” i insistiraju na terminu „prilagođavanje pola”, jer smatraju da se operativnim putem menjaju samo genitalije i usklađuju se sa samopercepcijom svoga roda, koja ostaje ista. U ovom tekstu će se koristiti oba termina ravnopravno jer još uvek ne postoji opšti konsenzus o tome.

⁸ Todorović, Sonja, Lekari iz SAD i Austrije u Srbiji uče da menjaju pol, *Blic*, 26.01.2012.

dinstvenog matičnog broja nakon obavljenih hirurških promena još uvek nije pravno regulisana. Zato je važno da se ovo pitanje pravno uredi na zadovoljavajući način, kako transseksualne i transrodne osobe ne bi bile izložene različitim vidovima diskriminacije.

Nakon medicinskog prilagođavanja pola, naime, mora da sledi pravna promena pola, odnosno promena ličnih podataka (ime, oznaka pola, JMBG) u dokumentima. Ova pitanja nisu kod nas zakonski regulisana, ali su nadležni organi izgradili određenu — doduše za sada neujednačenu — praksu, koja je daleko od standarda pravne sigurnosti. U Beogradu uglavnom nema većih problema kada je u pitanju promena podataka o ličnosti. Sekretarijati za upravu Gradske uprave grada Beograda na osnovu priložene medicinske dokumentacije o obavljenom hirurškom zahvatu prilagođavanja pola odobravaju ispravku promene pola u matičnim knjigama i nalažu matičaru da po pravosnažnosti rešenja izvrši ispravku podataka u matičnoj knjizi rođenih. Međutim, situacija je nešto drugačija van Beograda.

U slučajevima kada je prilagođavanje pola zakonito izvršeno i finansirano od strane države, novi polni identitet takvog lica nameće promenu njihovog pravnog statusa. Omogućavanjem pokrivanja dela troškova za promenu pola pretpostavlja se da će doći do povećanja broja lica koja se odlučuju na taj korak. To otvara niz dodatnih pitanja posle omogućavanja hirurškog prilagođavanja pola. Na kojem odeljenju će biti smešten u bolnici, u kojem zatvoru će trans osoba izdržavati zatvor: da li sa licima pola svoga rođenja ili pola koji se stekao prilagođavanjem i kako će mu u zatvorskim uslovima biti omogućen kontinuirani nastavak hormonalne terapije koja je doživotna neophodnost; da li će kao sportista učestvovati u ženskoj ili muškoj konkurenciji; koliko godina će raditi da bi stekla/o pravo na penziju, samo su neka od njih.⁹

Da li transseksualna osoba može da sklopi važeći brak sa osobom svoga prethodnog pola, suprotnim od svog novostečenog pola? Važno je utvrditi i pravni status postojećih heteroseksualnih brakova, koji nakon prilagođavanja pola postaju istopolni, odnosno obezbediti da prava/dužnosti stečena iz takvog braka ne budu poništena, s obzirom na to da je brak sklopljen u momentu kada partneri/partnerke nisu bili/e istog pola. Potrebno je urediti i pitanje roditeljskog prava u ovakvim slučajevima i obezbediti da se, u najboljem interesu deteta, roditeljsko pravo osobama koje su prošle kroz procedure prilagođavanja biološkog pola održi bez ikakvih smetnji.¹⁰ Posebno pitanje kod promene dokumenata je i promena imena u diplomama o stečenom obrazovanju, vozačkim i drugim dozvolama, vlasničkim listovima zemljišnih knjiga, sklopljenim ugovorima. Lica

⁹ Zaštitnik građana, *LGBT populacija u Srbiji – stanje ljudskih prava i društveni položaj*, Beograd 2011, s. 14–19.

¹⁰ Paton Maureen, 'I'm the girl with the ladydad', *The Guardian*, Saturday, 18 February 2012.

koja su prilagodila pol imaju takođe vrlo jasnu potrebu da promene podatke i u radnim knjižicama, gde im je upisana stečena stručna sprema i radni staž. Nemoguće je, naime, smatrati da je zbog promene polnog identiteta došlo do nestanka, „pravne” smrti osobe, ili takvu osobu posle prilagođavanja pola tretirati kao potpuno novog čoveka, koji život počinje od početka, jer iza nje/njega stoji čitav prethodni život, sa svim stečenim pravima i obavezama, kao što su stečeno obrazovanje, radni staž, porodični odnosi, deca, imovina, ugovorne obaveze. Zbog toga je neophodno regulisati pravnu tranziciju radi ostvarivanja kompletne pravne sukcesije na administrativno najjednostavniji i najnesporniji način.¹¹

Usled nepostojanja posebnog zakona koji reguliše materiju prilagođavanja pola, nije regulisano ni koji lekari mogu dobiti licencu za celokupan proces prilagođavanja pola (psihijatrijska, endokrinološka i hirurška faza) i koje kvalifikacije moraju imati, zatim, pod kojim uslovima privatna praksa može obavljati operativne zahvate prilagođavanja pola, koju opremu moraju imati i koje standarde moraju ispuniti.

3. Odluke Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu u korist transeksualnih osoba

U praksi tog suda ima sve više slučajeva koji se tiču ostvarivanja prava na rodni identitet – od onih presuda koje nalažu državama članicama da učestvuju u pokrivanju troškova medicinskih tretmana za transeksualne osobe, preko onih koji regulišu pravo na penziju, heteroseksualni brak nakon tranzicije ili zakonodavni okvir koji bi regulisao čitav proces medicinskog tretmana prilagođavanja pola.

Stav Evropskog suda za ljudska prava je da država ima dužnost a transeksualne osobe pravo da dobiju odgovarajući medicinski tretman transeksualnosti u vidu prilagođavanja pola, kao i da to mora da bude praćeno adekvatnom službenom promenom njihovog pravnog statusa. Nije dokazano da postoji bilo kakva verovatnoća da će promena pravnog statusa transeksualaca prouzrokovati konkretne ili suštinske nevolje ili štetu javnom interesu, niti bilo kakav porast kriminaliteta ili teškoće u otkrivanju nezakonitih radnji. Što se tiče ostalih mogućih posledica, Sud smatra da se od društva opravdano može očekivati da toleriše određen eventualni stepen nelagode u suočavanju sa novom situacijom, sa ciljem da se pojedincima omogući da vode dostojanstven i častan život sa polnim identitetom za koji su se, uz velike lične žrtve, opredelili.

---

¹¹ Mršević Z., Promena pola iz medicinskih razloga, *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije*, Beograd 2011, s. 271–283.

Ukratko, nezadovoljavajuća je pravna situacija da transseksualne osobe koje su putem operacije promenile pol nastavljaju da žive u nekakvom pravnom međuprostoru, ne pripadajući u potpunosti ni jednom ni drugom polu, i ona kao takva nije održiva. Sud za ljudska prava ocenjuje da države treba da postupaju u skladu sa obavezama iz Evropske konvencije o ljudskim pravima, koje se u ovom slučaju podvode pod obavezu da obezbede poštovanje prava na privatni život. U dvadeset i prvom veku, pravo transseksualaca na lični razvoj i fizičku i moralnu sigurnost, kakvu u punom smislu uživaju ostali članovi društva, ne može se posmatrati kao nešto što je kontroverzno ili što iziskuje da prođe „neko vreme” da bi pitanja s tim u vezi mogla da se sagledaju u jasnijem svetlu. To su ukratko stavovi izraženi u odlukama Suda u korist transseksualnih osoba: Kristin Gudvin protiv Ujedinjenog kraljevstva 2002¹², Van Kuk protiv Nemačke 2003¹³, Grant protiv Ujedinjenog Kraljevstva 2006¹⁴, L. protiv Litvanije 2007¹⁵ i Šlumpf protiv Švajcarske 2009.¹⁶

4. Politički i društveni aspekti transrodnosti

Tokom 90-ih godina 20. veka razvila se kompleksna politika identiteta i post-identiteta vezana za transrodnost. I danas društvene politike vezne za trans identitete utiču kako na javno mnjenje tako i na zakonske promene.

S obzirom na to da se rod i dalje u našim kulturama, zakonima i medicini najčešće posmatra kao razlikovanje između (samo) dve kategorije – žene i muškarca – nije čudno da svako prevazilaženje tog binarnog sistema za sobom povlači i određeni stepen stigme. Transseksualne osobe su najčešće još u predškolskom uzrastu svesne postojanja nesklada onoga kako se osećaju i onoga kako izgledaju i kako se od njih očekuje da se ponašaju. Patnja koju pritom osećaju može da ih dovede i do težnje za samouništenjem ukoliko se ne leče na vreme i na

¹² Predmet Kristin Gudvin protiv Ujedinjenog kraljevstva br. 38957/95, Presuda Strazbur 11. juli 2002, objavljeno u: Evropski sud za ljudska prava odabrane presude. Knj. 4., Beograd 2009, Sa-
vet Evrope, kancelarija u Beogradu, s. 231–254. To je presuda u kojoj se javno koristi pun naziv
lica koje je podnelo predstavku Sudu.

¹³ Podnesak br. 35968/97, Presuda 12.09.2003. To je takođe presuda u kojoj se koristi puno ime lica
koje je podnelo predstavku.

¹⁴ Evropski sud za ljudska prava je maja 2006. doneo presudu u slučaju Grant protiv Ujedinjenog
Kraljevstva. <http://globalawandpolitics.blogspot.com/2006/05/grant-v-united-kingdom.html>

¹⁵ Br. predstavke 27527/03. Ceo tekst je dostupan na: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?ac-tion=html&documentId=823071&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649>

¹⁶ European Court of Human Rights. „Affaire Schlumpf c. Suisse (Requête no 29002/06)” Odluka
je doneta 8. januara 2009.

odgovarajući način. Smatra se da 50% transseksualaca umre do svoje tridesete godine. Društveno ugnjetavanje, sram nametnut kulturom i preziranje samoga sebe ubijaju transseksualce. Sa lečenjem i podrškom dolazi mogući spas, i to ne samo u vidu pukog preživljavanja, već i mogućnosti vođenja uspešnog života.

Transfobija je strah, mržnja, gađenje, predrasude i diskriminišući odnos prema ljudima čije stvarno ili pretpostavljeno rodno izražavanje nije u skladu sa društveno prihvatljivim, sa polom koji im je pripisan pri rođenju. Proističe iz neprihvatanja i negiranja prava osobe na ličnu koncepciju rodnog i polnog identiteta i izražavanja. Društvena marginalizacija transrodnih osoba rezultira u širokom spektru vrsta nasilja. Često ih čini izloženim izuzetnoj društvenoj i ekonomskoj nesigurnosti.¹⁷ Kažnjavanje pokušaja rodnog prekoračenja dovodi do toga da su transrodne osobe podložnije samoubistvima, ubistvima, otkazima, mobingu, fizičkom nasilju, ismejavanju i psihijatrijskim izživljavanjima, te im je život u mnogim aspektima ograničen. „Skupine koje nameću kulturni imperijalizam projiciraju svoje vrednosti, iskustva i stajališta kao normativna i univerzalna. Žrtve kulturnog imperijalizma pretvaraju se u nevidljive subjekte, osobe sa svojim specifičnim stajalištima, iskustvom i interesima. Istodobno se označuju i izdvajaju, zarobljavaju kao Drugo i kao odmak u odnosu na dominantnu normu. Dominantne skupine ne moraju promatrati sebe kao skupine, jer se nalaze u neoznačenom, neutralnom i prividno univerzalnom položaju, ali žrtve kulturnog imperijalizma ne mogu zaboraviti svoj identitet skupine, jer ih ponašanje i reakcije drugih na njega podsjećaju” (Young, 2005:150). Transfobija dakle, ubija, a trans osobe su izloženije nasilju od većine drugih ljudi. Zna se i da je prostitucija često posao kojim moraju da se bave, jer ne mogu pronaći druge načine zarađivanja za život. Kao i svim drugim potencijalnim žrtvama, trans osobama su potrebne mere zaštite koje će im garantovati jednake mogućnosti i mogućnost življenja sa dostojanstvom.¹⁸

5. Društvena situacija transrodnosti u prošlosti

Iako se pojam „transseksualac” pojavio 1949. godine, a transrodnost 1971. god., pojava njima onzačena, nije ni nova, niti potiče iz nekih drugih, nama stranih kultura. Gde god na ovoj planeti bili, naći ćemo ljude koji su u sukobu sa rodnim granicama. „Koju god kulturu, zemlju ili epohu da izaberete za istraživanje, naići ćete na pojedince koje bismo, da su danas živi, okarakterisali kao

¹⁷ http://www.thetaskforce.org/reports_and_research

¹⁸ Ljutić J. D., Prostitucija u Beogradu: Transvestiti traženi, *Večernje novosti*, 28. oktobar 2011.

trans osobe.”¹⁹ Savremena antropološka i socijalno-istorijska istraživanja ukazala su da dihotomni sistem pol/rod nije univerzalan i da širom sveta i u različitim vremenima postoji mnoštvo kulturnih odgovora na činjenicu da neke osobe izlaze iz uobičajene kategorije ženskog i muškog. Ta istraživanja pokazuju da se takve osobe i društveni modeli njihove prihvatljivosti sreću znatno češće nego što se nekad mislilo, bilo da je reč o odstupanjima koja se odnose na telo ili pak na ponašanje i ontologiju pojedinaca.

Antropološka istraživanja narodnih legendi balkanskih naroda ukazuju na postojanje društveno prihvatljivih situacija „izlaska” iz svog pola. To se dešavalo uglavnom, mada vrlo retko, samo ženama (virdžine, tobelije), i to uslovljeno posebnim „zaslugama”, kao što je ilustrovano zabeleženim slučajevima nazvanim „Najbolji brat” i „Sestra osvetnica”. Nije, međutim, zabeleženo prihvatanje, pa ni samo postojanje bioloških muškaraca koji su se ponašali/oblačili kao žene ili uzimali neke ženske uloge.

Iza naizgled jedinstvenog i institucionalizovanog kulturnog fenomena virdžina/tobelija skriva se mnoštvo individualnih sudbina koje se u mnogo čemu poklapaju, ali se veoma često i značajno razlikuju, osim što je jasno da se u određenim slučajevima prepoznavalo i priznavalo izlaženje iz krutih okvira ženske rodne uloge. Njihova pojava locirana je prvenstveno na prostoru Crne Gore, Kosova, Metohije i severne Albanije, o čemu su pisali brojni autori, među njima Medaković, Milan Jovanović Batut, Šarčević. Neke virdžine su se potpuno saživljavale sa muškom ulogom, kao što je bio slučaj Miraša Karadžića iz plemena Drobnjaka. On/ona je bila virdžina o kojoj je još 1885. pisao lekar Milan Jovanović Batut.

5.1. Miraš iz plemena Drobnjaka²⁰

Miraš je, beleži Batut, rođen 1865. godine, kao Milica, nakon što joj je otac Milić poginuo u boju. Pošto iza sebe nije ostavio muškog poroda, Milićeva udovica obukla je Milicu u muško odelo i prekrstila u Miraša. Dete se na to priviklo i posle se nije htelo odviknuti. „S đetići je u igri, s đetići je za bravima, i niko ne smije spomenuti da to nije đetić. Kad joj se i drugovi opasali pasom i oružjem, ne hoće ni ona mimo njih. Jaše, gađa, skače i meće... sve s njima, i sve ka i oni”, zapisao je Batut. Miraš je u državnim knjigama bio upisan kao domaćin, imao je sva prava koja imaju muškarci, pa i pravo glasa, a kada je umro, sahranjen je, po odobrenju sveštenika, u muškoj odeći.

¹⁹ Whittle Stephen, *Kratka istorija transrodnosti*, Savremena transseksualnost, Centar za kvir studije, Beograd 2011.

²⁰ Nikoletić, Dragana, Ponosne na muški život, *National Geographic Srbija*

5.2. Najbolji brat²¹

Život crnogorskih stočara u 18. veku je bio težak u planini, pogotovo za porodice udaljene od naselja, pa su njihove usamljene kuće bile zidane kao prave male tvrđave, debelih kamenih zidova, sa malim prozorima, više prorezima, otvorima za svetlost, kao odbrana od dugih i oštih zima. Najveći problem bili su zapravo pljačkaški napadi Turaka koji su vrebali priliku kada se muškarci udalje nekim poslom. Tada su stada bila otimana, kao i vrednije pokućstvo, oružje, konji, novac, ali nisu bili retki ni slučajevi da su žene i deca bili odvođeni u ropstvo radi otkupa, ili za zabavu obesnih Turaka. Neretko su cele porodice stradale u tim okršajima, ne želeći da dopadnu ropstva ili budu opljačkani do gole kože. Kada su Vjerin muž i brat odjahali do sela, Turci su napali. Sva vrata hitro su bila dobro zamandaljena, a Vjera, njen najstariji sin od 13 godina i svekar su uzvraćali iz pušaka, nadajući se povratku muškaraca. Kada su videli da jednostavni upad u kuću neće biti moguć i da će tri puške moći dugo da je brane, Turci su vatrom i barutom počeli da je ruše. Kada su poginuli njen najstariji sin i svekar i kad je i sama ranjena na više mesta, Vjera je naredila deci da je privežu za glavnu kućnu gredu da bi mogla da puca i dalje i da joj donesu svu raspoloživu municiju na dohvat ruke i pune joj puške. Kada su Turci provalili u prizemlje, Vjera je poslednjom snagom pucala u preživelu decu ubivši jedno po jedno svojom rukom, a zatim je pucala u bure baruta i digla u vazduh sebe, kuću i sve Turke u njoj. Videvši na povratku gust crni dim iz pravca svoje kuće, Vjerin muž i brat su shvatili da se radi o napadu većih razmera i pohitali su najbrže što su mogli do kuće. Ali nedovoljno brzo da spasu živote Vjere, dece i muževljevih roditelja. Iz ruševina su uz lelek izvlačili jedno po jedno telo, shvativši ubrzo da niko nije preživeo, ali i kako su stradali, kao i Vjerinu herojsku ulogu u odbrani i njenu rešenost da svoju čast i živote svoje dece ne da Turcima u ruke. Veče posle sahrane okupilo se celo pleme i sve starešine oko zgarišta da veća o osveti. Okupljenima se prvo obratio Vjerin muž kratko rekavši: „Dozvolite mi da odmah pojurim ubice svoje porodice, da se naplatim za ovu strašnu nesreću, da uzmem krvi koliko god uzmognem. Jer ja sam sve izgubio, roditelje, decu, kuću, stado, imovinu. Osveta je moja i jedino moja jer sam sve što čovek može da stekne i da ima, izgubio, ni meni samom osim do osвете, ni do čega više nije stalo, najmanje do mog sopstvenog života.” Vjerin brat je ustao i rekao: „Svi smo videli kako se moja sestra branila i odbranila svoju čast i čast svoje porodice. Ja sam, da se zna, danas sahranio najboljeg brata. Dozvolite mi osvetu.” Posle većanja starešine su donele odluku. Prvo su se obratili Vjerinom

²¹ Istraživanje Instituta društvenih nauka koje je dr Zorica Mršević obavila u novembru 1999. godine, a koje se odnosilo na porodična predanja o slučajevima i primerima prihvatanja netradicionalne uloge žena u Crnoj Gori i Srbiji.

mužu: „Nisi ti sve izgubio, ostao ti je život, a dok je čovek živ, ima obaveze, prva od svih da ostavi i podigne potomstvo, da mu se ime ne ugasi i porodica ne nestane. Ako bi sad otišao da naplatiš krv, verovatno bi i sam stradao, a od toga niko ne bi imao koristi. Uostalom, prebrojali smo ovde što ispred, što u kući, preko dvadeset turskih tela, krv tvoje porodice je već trostruko naplaćena, Vjera je unapred naplatila svu izgublenu krv tvoje porodice. Život muškarca je težak, jer moraš da budeš jak i onda kada ti je najteže. Selo će ti pomoći da popraviš kuću i osposobiš je za stanovanje, od svih porodica ćeš dobiti po grlo stoke da zapatiš novo stado, a do iduće godine da dovedeš novu ženu i rodite decu koje ćeš na Vjerinom primeru i primerima svih naših bitaka, učiti hrabrosti i poštenju.” Vjerinom bratu su pak rekli: „Osveta je tvoja, idi s Božjom pomoći, i skupo naplati život svoga brata, najskuplje što možeš. Izgubio si najboljeg brata, kakvog malo ko da je ikada imao, a do tebe u našem selu niko.”

5.3. Sestra osvetnica²²

Kada je ubijen muškarac, njegova porodica ima pravo i dužnost da naplati njegovu krv. Uloga žena je da podstiču na osvetu, ali one ne mogu da se svete, osveta pripada muškarcima kao njihova muška dužnost i pravo. Ženama namenjena uloga je da se odenu u krvavu odeću poginulog, i da idu kroz selo, raspuštene kose, grebu se po licu, tuku u grudi, i pozivaju na osvetu povcima: „Pogledajte krv moga ubijenog (oca, brata, sina), ona zove na osvetu, pa gde ste muškarci? Kukavice, sram vas bilo, ima li ovde muškaraca, uzmite već jednom puške, osveta ne sme da čeka.” Kada se radi o slučajevima kada je poginuli sam skrivio svoju smrt, npr. jer je uhvaćen u krađi stoke, ili sa tuđom ženom, tada nema mesta osveti i takvu odluku donose starešine sela. Svi moraju da se povinuju takvoj odluci starešina, svi sem sestre ubijenog. Njoj niko ne može da naredi kraj pozivanja na osvetu. A ako se niko ne odazove, poštujući odluku starešina, sestra ima pravo da se sama osveti. To je ujedno jedina situacija kada žena može da bude osvetnik. Ona oblači bratovljevu mušku odeću, uzima njegovo oružje. Niko nema pravo da je zaustavi, ni otac, koji je po običaju tada pozdravlja rečima: „Sa srećom i Božjom pomoći, uzmi krv koja nam je uzeta i najvažnije, vrati mi se živ sine, da i tebe ne izgubim!” Ako sestra izvrši osvetu i vrati se živa, od tada ima pravo da nosi oružje, mušku odeću, radi muške poslove, putuje sama, ravnopravno sedi i razgovara sa muškarcima, i niko nema pravo da je opominje na ponašanje kakvo dolikuje ženama. Ako bi se udala, izgubila bi te muške privilegije i nastavila bi da vodi život obične žene, a ako

²² Produkt serija radionica koje je dr Zorica Mršević vodila u organizaciji Žene u crnom 1998, a koje su se odnosile na pojave prihvatanja nestereotipne uloge žene u prošlosti, u tradiciji Crne Gore i Srbije.

bi ostala neudata, celog života bi mogla da živi onako kako žive neoženjeni muškarci.²³

Osim usmenih priča, u etnološkoj i putopisnoj pismenoj građi 19. veka srećemo se sa virdžinama/tobelijama. To su ostajnice ili, jednostavno, zavetovane devojke (od turske reči *tobe* – zavet). Zajednički imenitelj tobelija je čin zavetovanja na život u celibatu, na osnovu kojeg dolazi do promene njihovog socijalnog, a u pojedinim slučajevima i polnog statusa. Zavet može biti privremen ili doživotan, a u zavisnosti od vrste zaveta javljaju se i različiti tipovi virdžina, odnosno tobelija²⁴:

Prvu vrstu čine devojke koje se odriču prava na udaju i postaju tobelije zbog nedostatka odraslih muškaraca, za vreme dok ne stasa neko od mlađih muških članova porodice (u praksi su to najčešće tobelijin mlađi brat ili sin poginulog brata). Takav zavet se obično ne daje javno, već devojka svojevолjno šiša kosu i oblači neki deo muške odeće, obaveštavajući na taj način zajednicu da je preuzela status tobelije. Za vreme trajanja zaveta takve osobe stiču ograničenu pravnu i poslovnu sposobnost; na primer, imaju pravo da prisustvuju plemenskim skupštinama, ali bez prava glasa. Kasnije se one mogu i udati, što se, međutim, u praksi gotovo nikad ne događa.

U drugu grupu spadaju devojke koje se privremeno zavetuju na život u celibatu zato što se muški članovi njihove porodice nalaze pod pretnjom krvne osvete („duguju krv”), usled čega su prinuđeni da ostanu u kućnom pritvoru i ne mogu da obavljaju svoje uobičajene aktivnosti. Prešavši u status tobelije takve devojke mogu da se bave i poslovima koje inače rade samo muškarci. I one po isteku zaveta mogu da stupe u brak.

Treći tip, sada već u okviru trajnog odricanja od prava na udaju, predstavljaju albanske devojke koje se zavetuju na celibat da bi raskinule veridbu. Raskidanje veridbe je, inače, ukoliko zahtev dolazi sa ženske strane, u tradicionalnoj kulturi Albanaca legitimna povoda za krvnu osvetu. Zavet se u ovom slučaju daje javno, nakon čega tobelija gotovo po pravilu preuzima mušku polnu ulogu u porodici i društvu i socijalni identitet muškarca. U slučaju da prekrši zavet i uda se za drugog muškarca, porodica bivšeg verenika ima pravo na krvnu osvetu.

Četvrta vrsta tobelija je naročito interesantna, jer se ne odnosi na device, već na razvedene žene koje se zavetuju da se više neće udavati; zavet se daje

²³ Postavlja se pitanje zašto samo sestra može da se osveti, zar je njena bol veća od boli majke ili kćeri koje su izgubile npr. sina ili oca? Objašnjenje je da samo sestra deli istu krv sa bratom pošto su oboje deca istih roditelja, što sa majkom i ćerkom nije slučaj. Kada ona pođe putem osvete, smatra se da to nije njena odluka, jer žene na to i nemaju pravo, već da je to neumirena krv njenog brata koja zahteva osvetu i preko nje je i vrši. To dakle nije neko sestrijsko, žensko pravo, to je i dalje ekskluzivno pravo muškarca, samo izvršeno uz pomoć žene.

²⁴ Priče sa perferije, Tobelija, Društvo – *Nedjelja*, 13. mart 2005. godine

u krugu dveju porodica i nema javni karakter, ali u slučaju da se takva osoba ponovo uda, porodica bivšeg muža ima pravo na krvnu osvetu. One šišaju kosu ali ne menjaju ime i obično ne nose mušku odeću; kreću se u ženskom miljeu i obavljaju uglavnom ženske poslove, ali im je dozvoljeno da se druže i sa muškarcima.

Najzad, petu vrstu čine devojke koje se zavetuju na celibat i preuzimaju ulogu i identitet muškarca zato što u porodici nema muške dece. Mnoge virdžine koje pripadaju ovom tipu proglašene su za „sina” odmah po rođenju i od malih nogu su vaspitavane kao dečaci. Ni u ovom slučaju zavet se ne daje javno; štaviše, biološki pol takvih osoba može ostati potpuna tajna za njihovu okolinu.

6. Savremene pojave

Transseksualnost i transrodnost su sve više i sve češće deo naše svakidašnjice, pa iako se radi o različitim životnih situacijama, zajednički imenitelj im je prekoračenje granica biološkog pola, što je pravno, politički i društveno sve više prihvaćeno. O tome izveštavaju mediji, u današnje vreme najviše faktografski, dakle bez ikakve senzacionalnosti, prikrivene osude ili negativnih konotacija. Neke od osoba o kojima mediji govore prilagođavaju pol hirurški, drugi koji su to već uradili zauzimaju svoje mesto u javnom životu, neki poznati muškarci koriste ženske pseudonime ili se u šou biznisu pojavljuju kao žene.

U poljski Parlament ušla je prva transseksualna poslanica, Ana Grodzka, koja je sela pored Roberta Bjedrona, prvog poljskog poslanika otvorenog homoseksualca. Oboje su članovi iste stranke PM, treće po redu najveće u Poljskoj.²⁵

Čaz Bono, sin pevačice Šer, izjavio je nedavno kako štedi novac za operaciju promene pola, koju će uraditi u Beogradu.²⁶

Novim zakonom na besplatnu promenu pola moći će da idu oni građani kod kojih stručna komisija utvrdi postojanje medicinskih indikacija za intervenciju. Promena pola se radi u Ginekološko-akušerskoj klinici „Narodni front”, a planirano je da u narednih dve do tri godine bude spremno oko 50 pacijenata kod kojih će biti obavljena operacija promene pola.²⁷

Ruski pisac Boris Akunjin, već dugo najčitaniji ruski književnik u svetu, otkrio je da je poslednje četiri godine napisao nekoliko romana pod ženskim pseudonimom Ana Borisova: „Dosadan je onaj pisac koji nikad nije pozeleo da bude spisateljica, nije pokušao da zamisli kako je to biti žena i gledati na svet

²⁵ *Jutarnji*, 6. novembar 2011.

²⁶ A.B., *Blic*, 6. januar 2012.

²⁷ Davidov-Kesar Danijela, Promena pola o trošku države, *Politika*, 10. januar 2012.

ženskim očima. Nikakve šale nije bilo s moje strane. Pisao sam ozbiljno”, rekao je pisac.²⁸

Engleskinja Gema Barker (19) uspela je da seksualno zavede tri devojčice stare između 15 i 16 godina iz svoje srednje škole, tako što se prerađivala u trojicu različitih momaka različitog imidža kojima je čak otvorila naloge na „Fejsbuku”. Žrtve i njihove familije su nasele na njenu igru i nisu ni posumnjale da je „privlačni momak” u koga su se zaljubile, u stvari – devojka.²⁹

Od trenutka kada se Saša rodio, kako piše britanski „Dejli mejl”, njegovi roditelji Bek Lekston i Kiren Kuper su se trudili da svog sina „ne opterete” stereotipima pola. Nisu želeli da prejudiciraju njegov život polom. „Stereotipi su fundamentalna glupost. Pol utiče na to šta deca nose i sa čime mogu da se igraju i na neki način određuje kakva će osoba postati to dete kada odraste. To me veoma ljuti jer može da ograniči potencijale dece.”³⁰

Poznati modni kreator Žan Pol Gotje predstavio je još jednu kolekciju garderobe, ovaj put bio je inspirisan preminulom pevačicom Ejmi Vajnhaus, a kreacije ženske odeće poneo je i maneken srpskog porekla, Andrej Pejić.³¹

7. Pogled u blisku budućnost

Evropski Parlament je 28. oktobra 2011. godine usvojio rezoluciju kojom poziva Svetsku zdravstvenu organizaciju da prestane da klasifikuje transrodne osobe kao mentalno bolesne osobe. „Poremećaj rodnog identiteta” je trenutno klasifikovan kao „mentalni poremećaj u ponašanju”, prema Međunarodnoj klasifikaciji bolesti koju izdaje Svetska zdravstvena organizacija. Tekst usvojene rezolucije poziva Evropsku Komisiju i Svetsku zdravstvenu organizaciju da povuku poremećaj rodnog identiteta s liste mentalnih poremećaja i da osiguraju nepatološku reklasifikaciju u pregovorima o 11. verziji Međunarodne klasifikacije bolesti.³² Emina Bozkurt, poslanica Evropskog parlamenta i članica LGBT grupe unutar Evropskog parlamenta, autorka amandmana za ukidanje poremećaja rodnog identiteta, objašnjava: „Transrodni identiteti još se uvek smatraju mentalnim poremećajem u Svetskoj zdravstvenoj organizaciji. To se mora hitno promeniti i sigurna sam da će sledeća verzija MKB imati nepatološku reklasifi-

²⁸ *Tanjug*, 12. januar 2012.

²⁹ I.H., *Blic*, 19. januar 2012.

³⁰ BT., *Blic*, 21. januar 2012.

³¹ Z.N., *Blic*, 26. januar 2012.

³² Međunarodna klasifikacija bolesti (MKB) služi kao svetski priznati popis fizičkih i mentalnih oboljenja. MKB je do 1990. godine klasifikovala homoseksualnost kao mentalni poremećaj. Popis oboljenja se trenutno razmatra i revidira i sledeća verzija MKB-a trebalo bi da bude gotova 2015. nakon dugih konsultacija.

kaciju da bi transrodne osobe koje žele da žive u telu koje odgovara njihovom identitetu imale pravo na medicinsko lečenje”.³³ Potpredsednik LGBT grupe unutar Evropskog parlamenta Raul Romeva Rueda, takođe, poslanik Evropskog parlamenta, dao je svoje mišljenje: „Ako gledamo na transrodne osobe kao na mentalno bolesne osobe, to znači da te osobe nisu slobodne da odlučuju šta je najbolje za njih i često su ponižavane od strane medicinskog osoblja, njihovih poslodavaca i porodica. Ova rezolucija šalje jasnu poruku Evropskoj komisiji i Svetskoj zdravstvenoj organizaciji da patologija rodnog identiteta mora da bude ukinuta kao što je ukinuta za homoseksualnost 1990”. Evropska komisija učestvuje u pregovorima za sledeću verziju Međunarodne klasifikacije bolesti. Poslanici Evropskog parlamenta očekuju od Komisije da uvaži mišljenje Parlamenta dato u rezoluciji, koju su podržale sve političke stranke u Parlamentu.³⁴

8. Zaključne napomene

Procesi društvenog prihvatanja transrodnosti su sve izraženiji u savremenom društvu, koje u tome sve manje vidi kriminal, nemoral ili pomodni hir i sve više shvatajući uzroke prihvata trans osobe kao normalne varijetete legitimno diversifikovane ljudskosti. Ljudskopravni diskurs je sigurno najbolje polazište za društveni tretman svih seksualnih manjina, pa tako i trans osoba, a već decenijama dominantan androgini stil oblačenja (i to ne samo mladih) globalna je scena na kojoj trans osobe ravnopravno funkcionišu.

Jasno je, dakle, da trans osobe nisu kriminalci koji žele da promenom polnog identiteta, tj. jednog od glavnih ljudskih identifikacionih atributa, kamufliraju tragove i dokaze svojih ranijih zločinačkih aktivnosti, iako takvih mišljenja ima i danas.³⁵ Savremena Kriminologija promenu pola ne svrstava u kriminogene faktore, dok transseksualne osobe svrstava među visoko rizične grupe izložene viktimiziranju raznih oblika i vrsta. To baca sasvim novo svetlo na transseksualnost, čija percepcija ubrzano izlazi iz kriminalne zone a sve više ulazi u domen ljudskih prava i obaveze države da ih štiti. Jer, ljudska prava nisu statična kategorija i omogućavaju, zapravo obavezuju, na stalni razvoj i usvajanje sve većih sloboda individua u društvu. Pravo na život bez nasilja, na izbor sopstvenog imena koje bi se poklapalo sa ličnim doživljajem sopstvenog roda, na privatnost informacija o promenama na telu, na zasnivanje porodice, na dobijanje adekvat-

³³ <http://www.labris.org.rs/egzistencija/transrodne-osobe-nisu-mentalno-obolele.html>

³⁴ TransGender Europe (2011): *European Parliament asks WHO to depathologize transgender identities*

³⁵ Mršević, Z., Kriminalci ili žrtve kriminalaca – transseksualne osobe, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 49, br. 2–3, Beograd 2011, s. 341–356.

nog medicinskog tretmana i sa time usklađenog pravnog statusa – samo su neki od zahteva trans politika i ljudskih prava trans osoba.

Literatura:

1. A.B. Sin pevačice Šer: Štedim novac za ugradnju penisa u Beogradu, *Blic*, 06. 01. 2012
2. B.T. Pet godina skrivali pol deteta, oblačili ga i kao muško i kao žensko *Blic*, 22. januar 21. 01. 2012. <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/302704/Pet-godina-skrivali-pol-deteta-oblacili-ga-i-kao-musko-i-kao-zensko>
3. Davidov-Kesar Danijela, Promena pola o trošku države, *Politika*, 10. januar 2012.
4. European Court of Human Rights. „Affaire Schlumpf c. Suisse (Requête n° 29002/06)” 8.januar 2009. Dostupno 2. maja 2009. sa: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=schlumpf%20%7C%2029002/06&sessionid=21301430&skin=hudoc-pr-en>.
5. European Court of Human Rights, Grant v. United Kingdom <http://globalawandpolitics.blogspot.com/2006/05/grant-v-united-kingdom.html>
6. European Court of Human Rights, L. v. Lithuania, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=823071&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649>
7. European Court of Human Rights, Van Kueck v. Germany [http://archive.equal-us.eu/132/1/ECHR%2C_van_Kuck_v._Germany%2C_no._35968:97_\[2003\].pdf](http://archive.equal-us.eu/132/1/ECHR%2C_van_Kuck_v._Germany%2C_no._35968:97_[2003].pdf)
8. Zaštitnik građana, *LGBT populacija u Srbiji – stanje ljudskih prava i društveni položaj*, Beograd, septembar 2011. godine. <http://www.ombudsman.rs/>
9. Z. N. Andrej Pejić kao Ejmi Vajnhaus, *Blic*, 26. 01. 2012 <http://www.blic.rs/Zabava/Vesti/303618/Andrej-Pejic-kao-Ejmi-Vajnhaus>
10. I. H. Devojka se maskirala u trojicu mladića i zavela tri devojčice iz svoje škole, *Blic*, 19. 01. 2012. <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/302142/Devojka-se-maskirala-u-trojicu-mladica-i-zavela-tri-devojcice-iz-svoje-skole>
11. Ljutić J. D., Prostitucija u Beogradu: Transvestiti traženi, *Večernje novosti* 28. oktobar 2011
12. Hribar S., U cipelama moga roda, *Novi list*, Rijeka, 04.02.2012 <http://novine.novolist.hr/default.asp?WCI=Rubrike&WCU=285C2863285A2863285A28582859285A28632893289D2894289C28632863285D2861285E285B2860285F28632863286328592863F>

13. Mršević Z., Promena pola iz medicinskih razloga, Ed. Stevan Lilić, u: *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije*. Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2011, s. 271–283.
14. Mršević Z., Kriminalci ili žrtve kriminalaca – transseksualne osobe, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 49, br. 2–3, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju, Beograd 2011, s. 341–356.
15. Nikola R., Transseksualnost istina i mit 13. 10. 2004., <http://www.gayecho.com/trans.aspx?id=3571>
16. Nikoletić Dragana, Ponosne na muški život, *National Geographic Srbija*, 18.09.2007.
17. http://www.b92.net/zivot/antitabu.php?yyyy=2007&mm=09&dd=18&nav_id=264052
18. Ovo je Ana Grodzka: Prva transseksualna zastupnica u Poljskoj, *JUTARNJI* – 09.11.2011. <http://www.nezavisne.com/novosti/svijet/Ovo-je-Ana-Grodzka-Prva-transseksualna-zastupnica-u-Poljskoj-Foto-114179.html>
19. Paton Maureen, ‘I’m the girl with the ladydad’, *The Guardian*, Saturday, 18. February 2012. <http://www.guardian.co.uk/lifeandstyle/2012/feb/18/gender-dysmorphia-daughter-dad-woman>
20. Savić, Marija, Transrodnost – nepoznato T unutar LGBT, u *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*, (prir. Gavrić Saša), Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba, Fondacija Heinrich Böll, ured u BiH, www.boell.ba, Sarajevo 2011.
21. *Tanjug*, Akunjin napisao nekoliko romana i pod ženskim imenom, | 12. 01. 2012.
22. <http://www.blic.rs/Kultura/Vesti/301096/Akunjin-napisao-nekoliko-romana-i-pod-zenskim-imenom>
23. Todorović Sonja, Lekari iz SAD i Austrije u Srbiji uče da menjaju pol, *Blic*, 26.01.2012. <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/303559/Lekari-iz-SAD-i-Austrije-u-Srbiji-uce-da-menjaju-pol>
24. TransGender Europe (2011): *European Parliament asks WHO to depathologize transgender identities* (http://tgeu.org/EUP_Res_28Sept2011)
25. Predmet K.G. protiv Ujedinjenog Kraljevstva br 38957/95, Presuda Strazbur 11. juli 2002, objavljeno u: *Evropski sud za ljudska prava odabrane presude. knj. 4*, Beograd 2009, Savet Evrope, kancelarija u Beogradu, s. 231–254.
26. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=823071&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649>
27. Savremena transseksualnost, by CKS Kratka istorija transrodnosti [http://www.cks.org.rs/2011/12/kratka-istorija-transrodnosti/Dec 25, 2011](http://www.cks.org.rs/2011/12/kratka-istorija-transrodnosti/Dec%2025,%202011).
28. Priče sa perferije, Tobelija, *Društvo – Nedjelja*, 13. mart 2005. godine
29. <http://www.pobjeda.me/arhiva/?datum=2005-03-13&id=56887>

30. Whittle, Stephen, *Kratka istorija transrodnosti, Savremena transseksualnost, Centar za kvir studije*, Beograd 2011, <http://www.cks.org.rs/2011/12/kratka-istorija-transrodnosti/>
31. Young Iris Marion, *Pravednost i politika razlike*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2005.

Zorica Mršević, LL.D

LEGAL AND POLITICAL ASPECTS OF TRANSSEXUALITY

– Summary –

This article brings the analysis of the transsexuals' situation in Serbia having on mind its recently accepted commitment by the law enacted in July 2011, to partly cover costs necessary for genital reconstruction. There are also added the standpoints of the European Court for Human Rights expressed by its judgments which obliged member states to financially support such medical treatments and to enable legal changes of documents in accordance with the medical treatments. Social perception of transsexuality is currently in process of change, from recent bad image of immoral inhabitants of crime environment to domain of human rights holders in light of states' duty to protect them. Human rights are not static category and comprises obligation to permanent change and development by expanding individual rights. Right to be free of violence, right to choose own name in accordance with own perception of self, right to privacy and confidentiality of body changes, to have a family, to receive adequate medical treatment and adjusted legal status in accordance – are only some of trans persons requests. Today's societies eventually begin to accept again marginalized transsexuals. For hope is that future will bring more understanding and assistance to people/citizens born as transsexuals. The article comprises also the historical cases, as examples of everlasting presence of trans persons and situations of crossing gender borders granted with social acceptance. With intention to explain the nature of transsexual and transgender persons as something not recently appeared in our society but evidenced in history, the author presented such cases, called „virginas” and „tobelias”, which exist in oral legend and written materials collected by anthropologists, journalists, scientists of various affiliations. There are three such stories, „Mirash from the Drobnjak tribe”, „The Best Brother” and „Sister Revenger”, revealing possibility of Balkan women in past to get socially accepted men's position while opposite process, of men being accepted in some female's roles was not recorded. Besides, there are given the most recent media reports

on crossing gender borders of famous writers, members of parliaments, persons from show business but also ordinary people, with or without intention to undergo surgery. Through the whole article the author meticulously pay attention to used terminology, avoiding that way offensive, discriminative or otherwise unacceptable language. She adopted the terminology of the transsexual human rights activists and the European Court of Human Rights.

Key words: *Transsexual persons, transgender persons, genital reconstruction surgery, legal status of transsexual persons, crossing gender borders, judgments of European Court of Human Rights concerning transsexual persons.*

Rad primljen u Redakciju 20.02.2012.